

Raad van de
Europese Unie

Brussel, 13 december 2022
(OR. en)

15935/22

ELARG 106
COWEB 190
COEST 914

RESULTAAT BESPREKINGEN

van:	het secretariaat-generaal van de Raad
aan:	de delegaties
Betreft:	Uitbreiding en het stabilisatie- en associatieproces
	– Conclusies van de Raad

Voor de delegaties gaan hierbij conclusies van de Raad over uitbreiding en het stabilisatie- en associatieproces, die op 13 december 2022 door de Raad zijn goedgekeurd.

ONTWERPCONCLUSIES VAN DE RAAD OVER UITBREIDING EN
HET STABILISATIE- EN ASSOCIATIEPROCES

1. De Raad neemt terdege nota van de mededeling van de Commissie van 12 oktober 2022 over het uitbreidingsbeleid van de EU met daarin de verslagen over Montenegro, Servië, Turkije, Noord-Macedonië, Albanië, Bosnië en Herzegovina en Kosovo*, en waarin voor het eerst ook wordt verwezen naar Oekraïne, de Republiek Moldavië (hierna: Moldavië) en Georgië.
De aanvalsoorlog van Rusland tegen Oekraïne, zonder aanleiding of grond, en de nieuwe geopolitieke realiteit onderstrepen het cruciale belang van het uitbreidingsbeleid van de EU als strategische prioriteit en om vrede, democratie, welvaart, veiligheid en stabiliteit stevig op ons continent te verankeren.
2. De Raad bevestigt zich voor uitbreiding te zullen inzetten in overeenstemming met de hernieuwde consensus over uitbreiding, die door de Europese Raad van 14 en 15 december 2006 en in de daaropvolgende Raadsconclusies is bekrachtigd. De Raad blijft van de partners verwachten dat zij hun verantwoordelijkheid nemen en de geloofwaardigheid van hun toezeggingen en politieke wil laten zien door de noodzakelijke hervormingen door te voeren en tastbare vooruitgang te boeken met betrekking tot de fundamentele beginselen. Het waarborgen van solide en onomkeerbare resultaten op het gebied van de rechtsstaat, de economie, de werking van democratische instellingen en hervormingen van het openbaar bestuur blijft van doorslaggevend belang om te voldoen aan de vereisten van het EU-lidmaatschap en vormt een langetermijninvestering in vrede, democratie, welvaart, veiligheid en stabiliteit in Europa. De Raad herhaalt dat het omarmen van en zich committeren aan de kernwaarden van de EU en het Europees perspectief een resolute strategische keuze vormt die essentieel is voor alle partners die tot de EU willen toetreden. Volledige afstemming op het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid van de EU maakt deel uit van deze strategische keuze.

* Deze benaming laat de standpunten over de status van Kosovo onverlet, en is in overeenstemming met Resolutie 1244/1999 van de VN-Veiligheidsraad en het advies van het Internationaal Gerechtshof over de onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo.

3. Herinnerend aan de agenda van Thessaloniki en de verklaringen van Sofia, Zagreb en Brdo wijst de Raad er andermaal op dat de EU volledig en ondubbelzinnig vasthoudt aan het perspectief voor EU-lidmaatschap van de partners van de Westelijke Balkan. De toekomst van de Westelijke Balkan en zijn burgers ligt in de Europese Unie. De EU zal haar betrokkenheid op alle niveaus blijven vergroten en intensiveren om de politieke, economische en sociale transformatie in de regio te ondersteunen, onder meer door steun te blijven verlenen op basis van de concrete vooruitgang die wordt geboekt op het gebied van de rechtsstaat en sociaal-economische hervormingen, alsook op basis van de naleving van de waarden, regels en normen van de EU door de partners uit de Westelijke Balkan. In dit verband ziet de Raad uit naar de volledige uitvoering van het economisch en investeringsplan en de groene en digitale agenda voor de Westelijke Balkan, die beide als belangrijk instrument fungeren om de sociaal-economische kloof te overbruggen, de infrastructuur en connectiviteit te verbeteren en de groene en digitale transitie van de regio te ondersteunen en tegelijkertijd veerkracht en energieonafhankelijkheid op te bouwen. De EU heeft haar betrokkenheid bij het beleid op de Westelijke Balkan gestaag opgevoerd, met bijzondere aandacht voor belangrijke gebieden van gemeenschappelijk belang, zoals migratie, justitie en binnenlandse zaken, de economie en de eengemaakte markt, energie, vervoer en digitaal beleid, gezondheid, civiele bescherming, sociaal beleid, onderwijs, en onderzoek en innovatie, alsmede buitenlandse zaken, veiligheid en defensie.

De Raad blijft vastbesloten deze vruchtbare samenwerking verder uit te breiden, getuige daarvan de recente top EU-Westelijke Balkan in Tirana op 6 december en de Verklaring van Tirana, waarbij alle partners zich hebben aangesloten.

Turkije blijft een kandidaat-lidstaat en een belangrijke partner op veel gebieden van gemeenschappelijk belang.

4. De Raad herinnert aan het historische belang van het besluit van de Europese Raad van 23 juni 2022, dat het Europees perspectief van Oekraïne en Moldavië erkent en deze landen de status van kandidaat-lidstaat toekent. De Europese Raad erkende ook het Europese perspectief van Georgië en bevestigde dat hij bereid is het land de status van kandidaat-lidstaat toe te kennen zodra de in het advies van de Commissie over het lidmaatschapsverzoek van Georgië genoemde prioriteiten zijn aangepakt.

5. De toekomst van Oekraïne, Moldavië en Georgië en hun burgers ligt in de Europese Unie.
6. De Raad erkent de aanzienlijke inspanningen die **Oekraïne** de afgelopen maanden heeft geleverd om de doelstellingen te verwezenlijken waarop zijn status van kandidaat-lidstaat van de EU is gebaseerd. De Raad is ingenomen met de hervormingsinspanningen van Oekraïne in deze moeilijke tijden, en moedigt het land aan op deze weg voort te gaan en de in het advies van de Commissie over zijn lidmaatschapsverzoek genoemde voorwaarden te vervullen teneinde dichterbij toekomstig EU-lidmaatschap te komen.

De achtste Associatieraad EU-Oekraïne in september 2022 erkende de aanzienlijke vooruitgang die Oekraïne tot dusver had geboekt in zijn hervormingsproces, nam nota van het door Oekraïne opgestelde actieplan over de uitvoering van de in het advies van de Commissie opgenomen stappen, en onderstreepte het belang van volledige en doeltreffende uitvoering.

De Raad verzoekt de Commissie een routekaart op te stellen met volgende stappen om de toegang van Oekraïne tot de eengemaakte markt van de EU te vergemakkelijken, en daarbij het volledige potentieel van de associatieovereenkomst en de diepe en brede vrijhandelsruimte (DCFTA) met Oekraïne te benutten.

7. De Raad erkent de aanzienlijke inspanningen van **Moldavië** bij het nastreven van de doelstellingen waarop zijn status van kandidaat-lidstaat van de EU is gebaseerd en moedigt het land aan zijn hervormingsagenda voort te zetten en de in het advies van de Commissie over zijn lidmaatschapsverzoek genoemde voorwaarden te vervullen teneinde dichterbij toekomstig EU-lidmaatschap te komen. De Raad legt de nadruk op verdere verdieping van de sectorale samenwerking van de EU met Moldavië en van de integratie in de interne markt van de EU, op basis van een betere uitvoering van de diepe en brede vrijhandelsruimte (DCFTA) tussen Moldavië en de EU. De Raad ziet uit naar de zo spoedig mogelijk te houden zevende Associatieraad EU-Republiek Moldavië.

8. De Raad erkent de belangrijke stappen die **Georgië** heeft gezet in zijn hervormingsproces, zoals ook werd benadrukt tijdens de zevende Associatieraad EU-Georgië in september 2022. De Raad moedigt Georgië aan zijn hervormingstraject voort te zetten en de in het advies van de Commissie over zijn lidmaatschapsverzoek genoemde prioriteiten volledig aan te pakken teneinde de status van kandidaat-lidstaat te verkrijgen. De Raad legt de nadruk op de verdere verdieping van de sectorale samenwerking van de EU met Georgië, op basis van een betere uitvoering van de diepe en brede vrijhandelsruimte (DCFTA) tussen Georgië en de EU.
9. De Raad herinnert eraan dat de Commissie is verzocht om in 2023, in het kader van haar periodieke uitbreidingspakket, bij de Raad verslag uit te brengen over de vervulling van de voorwaarden die worden gesteld in de adviezen van de Commissie over de respectieve lidmaatschapsverzoeken. Onverminderd deze uitgebreide regelmatige rapportage neemt de Raad nota van het voornemen van de Commissie om in het voorjaar van 2023 een update te verstrekken.
10. In aansluiting op voorgaande Raadsconclusies en in het kader van de politieke criteria van Kopenhagen en het stabilisatie- en associatieproces, dat het gemeenschappelijk kader blijft voor de betrekkingen met de partners van de Westelijke Balkan, herhaalt de Raad dat er, conform de hernieuwde consensus inzake uitbreiding van 2006, eerlijke en strikte voorwaarden moeten worden gehanteerd en dat het beginsel van de eigen merites in acht moet worden genomen. De Raad benadrukt in dit verband dat de EU haar eigen ontwikkeling moet kunnen aanhouden en verdiepen, inclusief haar capaciteit om nieuwe leden op te nemen. Het verheugt de Raad dat de herziene uitbreidingsmethode nu wordt toegepast op de vier landen waarmee wordt onderhandeld: Montenegro, Servië, Albanië en Noord-Macedonië. Met die methode wordt het toetredingsproces meer toegespitst op fundamentele hervormingen, en wordt het voorspelbaarder en meer gebaseerd op objectieve criteria en strikte positieve en negatieve voorwaarden, alsook op omkeerbaarheid. Hij ziet ernaar uit het volledige potentieel ervan te verkennen, met name de "infasering" in afzonderlijke EU-beleidsmaatregelen, de EU-markt en EU-programma's, mits tegelijkertijd wordt gezorgd voor een gelijk speelveld en vooruitgang wordt geboekt met hervormingsprioriteiten.

11. Onder verwijzing naar de conclusies van de Europese Raad van juni 2022 moedigt de Raad aan tot verdere vooruitgang met geleidelijke integratie tussen de Europese Unie en haar partners, reeds tijdens het uitbreidingsproces en op een omkeerbare en op verdienste gebaseerde wijze. De Raad is ingenomen met de sectorale maatregelen die in dit verband reeds zijn genomen volgens de herziene uitbreidingsmethode. Tegen deze achtergrond neemt de Raad nota van het in kaart brengen van de bestaande en mogelijke integratiemaatregelen en ziet hij uit naar de bespreking van voorstellen voor verdere uitvoering van dergelijke maatregelen, met name op gebieden van wederzijds belang.
12. Gelet op het algemene beeld van de huidige hervormingen bij de partners, benadrukt de Raad dat hun aandacht dringend moet uitgaan naar **fundamentele hervormingen** om een aantal hardnekkige structurele tekortkomingen op het gebied van de rechtsstaat, de grondrechten – waaronder vrijheid van meningsuiting en mediavrijheid –, de versterking van de democratische instellingen en de hervorming van het openbaar bestuur te verhelpen, alsook naar de economische criteria. Een solide en volgehouden staat van dienst wat de uitvoering van hervormingen betreft en **concrete en tastbare resultaten** op deze cruciale terreinen blijven essentieel en blijven het tempo van de toetredingsonderhandelingen in het algemeen bepalen.
13. De Raad herhaalt dat de **rechtsstaat** een van de fundamentele waarden is waarop de EU is gegrondvest, een cruciaal onderdeel uitmaakt van democratische transformatie, die de kern vormt van zowel het uitbreidings- als het stabilisatie- en associatieproces en het belangrijkste ijkpunt is waartegen vorderingen in de richting van EU-lidmaatschap worden afgezet. Het is daarom uiterst belangrijk dat de vooruitgang van de partners op dit gebied standvastig, concreet en onomkeerbaar is. Hoewel de Raad erkent dat sommige partners weliswaar vorderingen hebben gemaakt op dit gebied, wijst hij er met diepe bezorgdheid op dat de gerapporteerde algemene tekortkomingen bevestigen dat dit een van de belangrijkste uitdagingen is. Het gebrek aan geloofwaardige vooruitgang blijft te wijten aan een gebrek aan echte politieke wil, tekortkomingen in rechterlijke taken en onafhankelijkheid, en wijdverbreide corruptie en georganiseerde misdaad. Al deze belangrijke steeds terugkerende punten van zorg moeten met hoge prioriteit worden aangepakt. In overeenstemming met de herziene methode wordt het anticorruptiebeleid gemainstreamd door hier in de betreffende hoofdstukken en clusters sterk de nadruk op te leggen. De Raad roept alle partners op hun inspanningen op te voeren, met name op het gebied van overheidsopdrachten, een van de gebieden die het kwetsbaarst zijn voor corruptie.

14. De Raad neemt er met bezorgdheid nota van dat de meeste tekortkomingen die vorig jaar zijn gemeld op het gebied van de bescherming van de **grondrechten** zich nog steeds grotendeels voordoen en dat de situatie in sommige gevallen zelfs nog verder achteruit is gegaan. Hoewel het beleidskader geleidelijk wordt uitgevoerd, met name wat betreft de bestrijding van discriminatie en van gendergerelateerd geweld, blijven er systemische lacunes bestaan. Er zijn dringend geloofwaardige en echte maatregelen nodig, waarna die maatregelen ook daadwerkelijk moeten worden uitgevoerd, om deze tekortkomingen te verhelpen. Bestaande wetgeving moet in de praktijk ook worden gehandhaafd. Bijzonder zorgwekkend zijn de tekortkomingen met betrekking tot de rechten van het kind en de rechten en niet-discriminerende behandeling van personen die tot minderheden behoren en personen in kwetsbare situaties, zoals de Roma, personen met een handicap, lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, transgenders en interseksuelen (**LGBTI**) en personen die behoren tot nationale minderheden. Wat gendergelijkheid betreft, herhaalt de Raad dat de empowerment en het volledige genot van de grondrechten van vrouwen en meisjes moeten worden gewaarborgd. De situatie met betrekking tot de **vrijheid van meningsuiting en de vrijheid en de pluriformiteit van de media** – belangrijke pijlers van een democratische samenleving – blijft ernstige zorgen baren, aangezien er nog weinig tot geen vooruitgang is gemeld en er in één geval zelfs sprake is van voortdurende en ernstige achteruitgang. Bedreigingen, intimidatie, aanvallen aan het adres van de media, journalisten en andere media-actoren moeten resoluut worden onderzocht en aangepakt. Het waarborgen van pluralisme, onafhankelijkheid van de organen die toezicht houden op de media en transparantie van de financiering van de media is ook vereist om de onafhankelijkheid van de media te garanderen en ongepaste aansporing tot zelfcensuur te voorkomen.
15. **De hervorming van het openbaar bestuur** blijft nog steeds een van de belangrijkste uitdagingen. Hoewel de Raad voorbeelden van positieve hervormingen, bijvoorbeeld in de levering van digitale diensten, toejuicht, wijst hij op de noodzaak van depolitisering en het vergroten van de verantwoordingsplicht en de professionaliteit op alle niveaus, essentiële kenmerken van een responsief, doeltreffend en verantwoordingsplichtig bestuur.

16. De goede **werking en de onafhankelijkheid van democratische instellingen** – essentieel voor goed functionerende democratieën en een cruciale voorwaarde voor toetreding tot de EU – blijven voor de meeste partners een urgente uitdaging. De Raad wijst er met grote zorg op dat het ontbreken van oprechte politieke wil nog steeds een van de belangrijkste redenen is waarom substantiële vooruitgang uitblijft op dit gebied. Een sterke politieke polarisatie en een gebrek aan partijoverschrijdende dialoog belemmeren of ondermijnen de goede werking van de democratische stelsels en hun instellingen. Naast inclusievere en constructievere politieke dialogen wijst de Raad op het belang van bepalingen die maatschappelijke organisaties in staat stellen vrijelijk te opereren en op inclusieve en zinvolle wijze deel te nemen aan de beleidsvorming. De Raad herinnert eraan dat vooruitgang op dit gebied ook gekoppeld is aan daadwerkelijke vooruitgang op andere fundamentele gebieden, zoals met name de rechtsstaat.
17. Wat de **economische criteria** betreft, verwelkomt de Raad de analyse van de Commissie, die zij deelt. De Raad benadrukt dat er sneller structurele hervormingen moeten worden doorgevoerd om duurzaam herstel te bevorderen en ervoor te zorgen dat aan de economische criteria voor EU-lidmaatschap wordt voldaan. Het verminderen van de kwetsbaarheid voor externe schokken en het vergroten van de voedsel- en energiezekerheid zijn tegen de achtergrond van de Russische aanvalsoorlog tegen Oekraïne nog belangrijker geworden. Hoge armoedecijfers blijven een probleem in alle partnerlanden, wat erop wijst dat de doeltreffendheid van de socialebeschermingsstelsels moet worden verbeterd en dat er gerichte sociale uitgaven moeten worden gedaan. De EU herhaalt haar toezegging om de samenwerking en bijstand voort te zetten, met name door de weerbaarheid van de partners van de Westelijke Balkan en hun betrokkenheid bij EU-maatregelen te vergroten teneinde de negatieve gevolgen van de Russische aanvalsoorlog tegen Oekraïne te verzachten, met name op cruciale gebieden zoals voedsel- en energiezekerheid en cyberdreigingen. Het energiesteunpakket van de EU voor de Westelijke Balkan is van bijzonder belang om de onmiddellijke gevolgen van de energiecrisis voor de meest kwetsbaren te verlichten en tegelijkertijd de energietransitie en -diversificatie te bevorderen.

De EU blijft de partners steunen en hun bijstand verlenen, met name aan de partners die zich volledig hebben aangesloten bij het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid van de EU.

18. Verbetering van het concurrentievermogen en het ondernemingsklimaat, en verdieping van de regionale economische integratie zouden de economische groei en de aantrekkelijkheid van de partners als bestemmingen voor investeringen aanzienlijk vergroten. Voor de partners van de Westelijke Balkan is de voltooiing van de **gemeenschappelijke regionale markt van de Westelijke Balkan** van bijzonder belang. De Raad herhaalt dat hervormingen op andere fundamentele gebieden van essentieel belang blijven voor economisch herstel en ontwikkeling, en dat inspanningen om corruptie te bestrijden, de rechtsstaat te verbeteren, transparantie te vergroten en instellingen en de sociale dialoog te versterken, ook baten opleveren voor de economieën. In dit verband onderstreept de Raad het belang van volledige transparantie bij alle investeringen, met name als er aanbestedingsprocedures mee gemoeid zijn. Om het economische potentieel van de partners te kunnen benutten, moeten ook hervormingen worden doorgevoerd die zijn opgenomen in de economische hervormingsprogramma's en in de beleidsrichtsnoeren die gezamenlijk met de EU-lidstaten zijn vastgesteld. Inspanningen om begrotingsstabiliteit te waarborgen en budgetten naar meer groei-gerichte structuren over te hevelen, moeten worden voortgezet, onder meer door de cruciale groene en digitale transitie en de ontwikkeling van menselijk kapitaal te bevorderen.
19. De **groene agenda en duurzame connectiviteit** zijn essentieel voor een duurzaam en toekomstbestendig herstel, dat zowel het bedrijfsleven als het bredere publiek ten goede zal komen. De Raad herhaalt de cruciale noodzaak klimaatverandering te blijven bestrijden, overeenkomstig de klimaatambities van de EU, voor een snellere afstemming op het EU-acquis en een betere uitvoering ervan in de transitie naar klimaatneutrale, veerkrachtige, duurzame, circulaire en hulpbronnenefficiënte economieën.
20. De Raad moedigt de partners aan om op basis van hun respectieve economische hervormingsprogramma's volledige uitvoering te geven aan de maatregelen die zijn opgenomen in de gezamenlijke conclusies van de economische en financiële dialoog tussen de EU en de Westelijke Balkan en Turkije van 24 mei 2022. De Raad wijst er nogmaals op dat de EU veruit de belangrijkste handelspartner van de Westelijke Balkan en Turkije blijft.

21. **Goede nabuurschapsbetrekkingen en regionale samenwerking** blijven essentiële elementen van zowel het uitbreidingsproces als het stabilisatie- en associatieproces. De Raad spreekt zijn tevredenheid uit over de geboekte vooruitgang en wijst nogmaals op het belang van regionale samenwerking. De totstandbrenging van de **gemeenschappelijke regionale markt van de Westelijke Balkan** – open, inclusief en gebaseerd op EU-regels en -normen – blijft cruciaal om het potentieel van de regio en van het economisch en investeringsplan ten volle te benutten, en is een opstapje naar verdere integratie in de eengemaakte markt van de EU. De Raad is ingenomen met de recente overeenkomsten over vrij verkeer met identiteitskaarten, over de erkenning van kwalificaties van hoger onderwijs en over de erkenning van beroepskwalificaties voor artsen, tandartsen en architecten.
22. Doortastendheid blijft nodig om **verzoening en regionale stabiliteit** te bevorderen, inclusief de vaststelling van welomlijnde oplossingen voor de bilaterale geschillen en problemen uit het verleden tussen de partners, in overeenstemming met het internationaal recht en gevestigde beginselen, zoals het akkoord inzake statenopvolging, en voor de resterende gevallen van vermiste personen en oorlogsmisdaden. De Raad herhaalt dat er geen plaats is voor ontkenning van genocide, opruiende retoriek of verheerlijking van oorlogsmisdadigers, van welke zijde ook. Verklaringen en acties die betrekkingen van goed nabuurschap en vreedzame geschillenregeling schaden, moeten worden vermeden. De bestaande bilaterale overeenkomsten, waaronder de Overeenkomst van Prespa tussen Noord-Macedonië en Griekenland en het Verdrag inzake vriendschap, goed nabuurschap en samenwerking tussen Noord-Macedonië en Bulgarije, moeten te goeder trouw worden uitgevoerd.

23. Gezien de nieuwe geopolitieke realiteit door de Russische aanvalsoorlog tegen Oekraïne onderstreept de Raad met klem hoe belangrijk het is dat de samenwerking rond kwesties van buitenlands beleid verder wordt verdiept, en dat de Unie verwacht dat de partners zich aansluiten bij het **gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid van de EU**, een belangrijk aspect van het EU-integratieproces en een sterke uiting van de strategische keuze en plaats van een partner in een gemeenschap van waarden. Dit is met name relevant voor kwesties waarbij grote gemeenschappelijke belangen op het spel staan, zoals beperkende maatregelen op dit kritieke geopolitieke kruispunt. De Raad is dan ook ingenomen met en prijst de meeste partners voor hun vastberaden afstemming, en roept hen die dit nog niet hebben gedaan op om hun afstemming, onder meer op de beperkende maatregelen, drastisch te verbeteren en acties te vermijden die indruisen tegen hun verklaarde doelstelling om toe te treden tot de EU. Voorkomen dat de in reactie op de Russische aanvalsoorlog tegen Oekraïne genomen beperkende maatregelen van de EU worden omzeild, is van het grootste belang.

Hybride dreigingen zijn nog ernstiger geworden sinds de Russische invasie in Oekraïne. Informatiemanipulatieactiviteiten, waaronder desinformatie, zijn erop gericht de geloofwaardigheid van de EU aan te tasten, het vertrouwen van het publiek in democratische instellingen te ondermijnen en polarisatie en etnische verdeeldheid te doen toenemen. De Raad herinnert aan zijn groeiende samenwerking met partners om hybride dreigingen tegen te gaan, met name op het gebied van cyberveerkracht en cyberbeveiliging, met inbegrip van de bescherming van kritieke infrastructuur en voedsel- en energiezekerheid. De EU zal deze samenwerking en haar steun aan partners blijven verdiepen. In dit verband blijven **strategische communicatie** en de bestrijding van informatiemanipulatie van cruciaal belang. De Raad roept alle partners op duidelijk te communiceren over de voordelen en verplichtingen van hun traject naar de EU, evenals over hun eigen toewijding aan de EU-waarden en de daarvoor noodzakelijke hervormingen.

24. Terrorisme, radicalisering en georganiseerde misdaad blijven nog altijd ernstige veiligheidsdreigingen voor de EU en alle partners. In overeenstemming met eerdere conclusies van de Raad en de Europese Raad herhaalt de Raad het belang van de voortzetting en verdere intensivering van de samenwerking op het gebied van **terrorismebestrijding**, met name wat betreft de voorkoming en bestrijding van alle vormen van radicalisering – of deze nu van religieuze, etnisch-nationalistische of politieke aard zijn –, ten aanzien waarvan meer inspanningen nodig zijn. De Raad neemt nota van enkele positieve resultaten, maar merkt ook op dat verdere inspanningen en een solide staat van dienst op het gebied van definitieve veroordelingen en inbeslagneming en confiscatie van criminele vermogensbestanddelen in de **strijd tegen de georganiseerde misdaad** nodig blijven. De Raad benadrukt dat alle partners krachtdadig en snel moeten optreden bij de bestrijding van criminaliteit en de uitbanning van **corruptie**, aangezien het algemene gebrek aan significante resultaten het risico op terugval vergroot en ook het gevoel van straffeloosheid en ongelijkheid voedt. Alle maatregelen die de afstemming op het acquis en het beleid van de EU, met inbegrip van EU-procedures en -maatregelen ter voorkoming van witwassen en terrorismefinanciering, in gevaar zouden kunnen brengen of ondermijnen, moeten onverwijld worden beëindigd.
25. **Irreguliere migratie** is nog steeds een grote uitdaging en de bestrijding van migranten-smokkel en mensenhandel blijft een belangrijke prioriteit. Blijvende samenwerking en coördinatie met de partners langs de Westelijke Balkanroute, alsook de volledige en niet-discriminerende uitvoering van de Verklaring EU-Turkije, blijven nodig. De Raad prijst de partners van de Westelijke Balkan voor hun over het algemeen constructieve samenwerking en aanhoudende inspanningen, en Turkije voor zijn aanhoudende inspanningen om een zeer groot aantal vluchtelingen op te vangen. De Raad onderstreept tevens dat het van cruciaal belang is dat de partners hun visumbeleid afstemmen op dat van de EU, en dat zij met spoed de EU-lijst van visumplichtige derde landen gaan hanteren.
26. De Raad herinnert aan de doorlopende aanzienlijke **financiële en technische steun van de EU** voor het uitbreidingsproces en het stabilisatie- en associatieproces, met name via het instrument voor pretoetredingssteun (IPA). De Raad wijst op het belang van bestaande instrumenten voor institutionele opbouw, zoals twinning en TAIEX, voor het verlenen van gerichte steun aan overheidsdiensten in alle partnerlanden.

UITBREIDING

MONTENEGRO

27. De Raad verwelkomt de algemene vooruitgang in de toetredingsonderhandelingen tot dusver, waarbij 33 gescreende hoofdstukken zijn geopend en 3 hoofdstukken voorlopig zijn afgesloten. **De verwezenlijking van tussentijdse ijkpunten in verband met de rechtsstaat, vastgelegd in de hoofdstukken 23 en 24**, blijft de allergrootste prioriteit voor verdere vooruitgang in de toetredingsonderhandelingen. Zolang niet aan deze ijkpunten is voldaan, kan niet worden overgegaan tot de voorlopige afsluiting van andere hoofdstukken. Vooruitgang met deze hoofdstukken is essentieel, zoals in het onderhandelingskader is aangegeven, en zal het tempo van de toetredingsonderhandelingen in het algemeen blijven bepalen.

De Raad is bezorgd over de politieke volatiliteit en de instabiliteit van de regering, die tot een vertraging van de toetredingsonderhandelingen hebben geleid. De Raad is bezorgd over het besluit van het parlement om via de spoedprocedure wetgeving aan te nemen om de prerogatieven van de president te wijzigen, en onderstreept dat alle wetgevingshandelingen in overeenstemming moeten zijn met de grondwet. De Raad dringt er bij alle politieke actoren in Montenegro op aan hun verantwoordelijkheid te nemen en polarisatie uit de weg te gaan, en roept hen op af te zien van maatregelen die de institutionele crisis verder kunnen verergeren en de democratische instellingen van het land kunnen ondermijnen. De politieke actoren in Montenegro moeten een consensus tot stand brengen om de werking van de democratische instellingen en de overheid te herstellen, hetgeen nodig is om de door Montenegro verklaarde hoofddoelstelling van EU-integratie te verwezenlijken. De Raad beschouwt de onderstaande hervormingen als de belangrijkste en dringendste die Montenegro moet doorvoeren.

28. De Raad herinnert eraan dat dringend werk moet worden gemaakt van het herstel van de werking en geloofwaardigheid van de belangrijkste rechterlijke instanties, en met name van de nog lopende benoemingen in het Grondwettelijk Hof, en dat de stagnerende doorvoering van cruciale justitiële hervormingen wordt aangepakt. De onafhankelijkheid van belangrijke instellingen, met name de rechterlijke macht, moet worden versterkt. De Raad benadrukt dat een hervorming van het kiesstelsel overeenkomstig de aanbevelingen van het ODIHR van vitaal belang blijft voor de versterking van het democratische kader. De Raad moedigt Montenegro aan meer inspanningen te leveren, meer bepaald op kritieke gebieden zoals **vrijheid van meningsuiting en media en bestrijding van corruptie en georganiseerde misdaad**. De Raad erkent dat er vooruitgang is geboekt, maar onderstreept dat de staat van dienst van Montenegro op het gebied van onderzoeken, vervolgingen, definitieve veroordelingen en inbeslagneming en confiscatie van criminele vermogensbestanddelen moet worden verbeterd.

De Raad roept Montenegro tevens op onverwijld een einde te maken aan elke regeling of maatregel die de afstemming op het acquis en het beleid van de EU in gevaar zou kunnen brengen of ondermijnen.

29. Wat **economische hervormingen** betreft, neemt de Raad nota van de sterke opleving en gestage groei van de economie, de ambitieuze programma's voor begrotingshervormingen ter ondersteuning van het herstel na de pandemie en andere maatregelen om de lasten voor huishoudens als gevolg van de stijgende energie- en voedselprijzen te verlichten. De Raad moedigt Montenegro aan structurele hervormingen door te voeren, de overheidsschuld te verminderen en zijn inspanningen om de budgettaire governance en transparantie te bevorderen, voort te zetten.
30. De Raad is verheugd over de constructieve inzet die Montenegro aan de dag blijft leggen bij de verdere uitbouw van **regionale samenwerking** en het bevorderen van **goede nabuurschapsbetrekkingen**.
31. De Raad prijst Montenegro nadrukkelijk voor zijn consequente medewerking rond kwesties van buitenlands beleid, en met name voor het feit dat Montenegro zich reeds lang vastberaden en volledig aansluit bij het **gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid van de EU**, inclusief de beperkende maatregelen van de EU – een sterk signaal van Montenegro's strategische gehechtheid aan zijn EU-traject. Ook is hij verheugd dat Montenegro actief blijft deelnemen aan missies en operaties van de EU in het kader van het **gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid**.

SERVIË

32. De Raad verwelkomt de **algemene vooruitgang** in de toetredingsonderhandelingen tot dusver, waarbij 22 van de 35 onderhandelingshoofdstukken zijn geopend en 2 hoofdstukken voorlopig zijn afgesloten. De hervormingen op het gebied van de rechtsstaat en de grondrechten moeten echter weer aan kracht winnen. De Raad blijft erop wijzen dat vooruitgang op deze gebieden, en in de normalisering van de betrekkingen van Servië met Kosovo, zoals aangegeven in het onderhandelingskader, essentieel en bepalend zal blijven voor het tempo van de toetredingsonderhandelingen in het algemeen.
33. De Raad is ingenomen met het feit dat de nieuwe Servische regering de integratie in de EU als haar strategisch doel heeft bevestigd, maar benadrukt dat er acties moeten volgen. Met name in de context van de Russische aanvalsoorlog tegen Oekraïne verwacht de Raad van Servië dat het zijn ondubbelzinnige steun aan de EU toont en opkomt voor onze gemeenschappelijke beginselen en waarden. De Raad roept de Servische autoriteiten ook op objectief en ondubbelzinnig te communiceren over de EU en zich actief in te zetten voor het voorkomen en bestrijden van alle vormen van desinformatie en buitenlandse informatiemanipulatie in alle mediakanalen.
34. De Raad neemt nota van de vooruitgang die Servië op sommige gebieden wat de rechtsstaat betreft heeft geboekt, maar ook van de over het algemeen beperkte vooruitgang en de aanhoudende vertragingen op een aantal andere gebieden. De Raad moedigt Servië aan blijf te geven van de politieke wil om meer vaart te zetten achter de hervormingen en op de **belangrijkste gebieden** met concrete en tastbare resultaten te komen. De Raad beschouwt de onderstaande hervormingen als de belangrijkste en dringendste die Servië moet doorvoeren.
35. Servië moet er vooral op toezien dat de tussentijdse ijkpunten voor de hoofdstukken 23 en 24 worden gehaald, onder meer door de herziene actieplannen voor deze hoofdstukken uit te voeren. De Raad is ingenomen met de succesvolle goedkeuring van de grondwetwijzigingen die tot doel hebben de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht te versterken, en onderstreept dat de uitvoering ervan moet worden voortgezet. Daarnaast moeten de onafhankelijkheid en algehele efficiëntie van het gerechtelijk apparaat worden verbeterd. De Raad onderstreept dat Servië blijf moet geven van politieke wil en zijn inspanningen in de strijd tegen corruptie moet opvoeren. Servië moet ook tot tastbare resultaten en een overtuigende staat van dienst komen, met effectieve opsporing, vervolgingen en definitieve veroordelingen waarbij criminele vermogensbestanddelen worden bevroren en geconfisqueerd, met name voor zware en georganiseerde misdaad.

36. De Raad roept Servië op zijn actieplan voor een mediastrategie op effectieve wijze en met voorrang uit te voeren, naar de letter en geest van de doelstellingen van de mediastrategie. De Raad spreekt nogmaals zijn ernstige bezorgdheid uit over het gebrek aan vooruitgang bij het verbeteren van het algemene klimaat voor **de vrijheid van meningsuiting en de onafhankelijkheid van de media**, hetgeen ook van invloed is op de mogelijkheden van kiezers om volledig geïnformeerde electorale keuzes te maken, en roept Servië op deze ernstige bezorgdheid met spoed weg te nemen.
37. Servië moet bijzondere aandacht blijven besteden aan de volledige eerbiediging van de **grondrechten**, met inbegrip van de bescherming van de meest kwetsbare groepen, en aan de niet-discriminerende behandeling van personen die tot minderheden behoren in heel Servië. Er zijn nog steeds tastbare verbeteringen nodig met betrekking tot de effectieve uitoefening van de rechten van personen die tot nationale minderheden behoren, vooral op het gebied van onderwijs, het gebruik van minderheidstalen, toegang tot de media en religieuze diensten in minderheidstalen. Actief inzetten op onderzoeken en veroordelingen voor door haat ingegeven misdrijven blijft een prioriteit. De handhaving van de rechten van LGBTI-personen, waaronder hun recht op vrijheid van vergadering en meningsuiting, moet ook verder worden verbeterd, zoals blijkt uit de manier waarop de Servische autoriteiten zijn omgegaan met de EuroPride 2022. Het verheugt de Raad dat het evenement uiteindelijk heeft plaatsgevonden en dat zonder grote incidenten.
38. De Raad benadrukt dat de goede **werking van de democratische instellingen** moet worden gewaarborgd. De Raad neemt er nota van dat Servië gevolg heeft gegeven aan een aantal reeds lang bestaande aanbevelingen van het ODIHR van de OVSE in de aanloop naar de presidents- en vervroegde parlementsverkiezingen in 2022, en is verheugd dat alle politieke krachten aan de verkiezingen hebben deelgenomen. De Raad neemt er met voldoening nota van dat de fundamentele vrijheden tijdens de campagne grotendeels werden geëerbiedigd, maar wijst wel op de ongelijke voorwaarden voor deelnemers. De Raad roept de nieuwe Servische regering op snel en vastberaden actie te ondernemen met betrekking tot de uitvoering van de hervormingen die zijn vertraagd door het langdurige verkiezingsproces.

39. De Raad blijft benadrukken hoe belangrijk degelijke regionale samenwerking is bij de interne afhandeling van **oorlogsmisdaden**, dat de resterende gevallen van vermiste personen worden opgelost en dat er dringend volledig wordt samengewerkt met het mechanisme voor de uitoefening van de residuele functies van de internationale straftribunalen, onder meer door hun uitspraken en besluiten volledig te aanvaarden en ten uitvoer te leggen. Steun en openbare ruimte voor veroordeelde oorlogsmisdadigers, of voor de verheerlijking of ontkenning van hun misdaden, zijn uit den boze.
40. Wat **economische hervormingen** betreft, stelt de Raad met tevredenheid vast dat er continu vorderingen worden gemaakt met de ontwikkeling van een functionerende markteconomie. De Raad moedigt Servië aan de structurele hervormingen van het openbaar bestuur en de staatsbedrijven te intensiveren, met bijzondere aandacht voor staatsbedrijven in de energie-sector. De Raad erkent dat Servië nog steeds op de goede weg is wat betreft zijn niveau van paraatheid ten aanzien van de ijkpunten voor de opening van de onderhandelingen in cluster 3 (Concurrentievermogen en inclusieve groei) en zal dit blijven beoordelen.
41. De Raad neemt met voldoening nota van de steun van Servië voor de resoluties van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties die zijn aangenomen naar aanleiding van de Russische aanvalsoorlog tegen Oekraïne, en van andere relevante stappen, maar betreurt ten eerste de terugval van Servië bij de afstemming op het **gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid** van de EU, met name het feit dat het zich niet heeft aangesloten bij de EU-sancties tegen Rusland en Belarus, alsook de acties van Servië in het kader van zijn buitenlands beleid in strijd met de gemeenschappelijke EU-aanpak. De Raad benadrukt zijn hoge verwachting dat Servië zich houdt aan zijn toezeggingen in het onderhandelingskader en met de hoogste prioriteit zorgt voor een versnelde afstemming op het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid en de beperkende maatregelen van de EU. De Raad is verheugd dat Servië actief blijft deelnemen en aanzienlijk blijft bijdragen aan missies en operaties van de EU in het kader van het **gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid**.
42. De Raad benadrukt dat Servië zijn toezegging dat het zich zal aansluiten bij het visumbeleid van de EU, moet nakomen. De Raad is ingenomen met de positieve stappen die Servië heeft gezet bij het nakomen van zijn toezegging, maar benadrukt dat de inspanningen op dit gebied moeten worden voortgezet, met name met betrekking tot derde landen die een risico op irreguliere migratie met zich meebrengen of een veiligheidsrisico vormen voor de EU.

43. Wat de door de EU gefaciliteerde **dialogoog** betreft, verheugt het de Raad dat de dialoog is voortgezet, en prijst de Raad de hoge vertegenwoordiger en de SVEU voor de dialoog tussen Belgrado en Pristina en andere regionale kwesties in verband met de Westelijke Balkan, voor hun inzet. De Raad verwacht van Servië dat het zich te goeder trouw en in een geest van compromisbereidheid inzet om in het kader van de door de EU gefaciliteerde dialoog zonder verdere vertraging tot een alomvattende, juridisch bindende overeenkomst met Kosovo te komen over de normalisering van de onderlinge betrekkingen, overeenkomstig het internationaal recht en het EU-acquis. Deze overeenkomst zou een oplossing moeten bieden voor alle onopgeloste vraagstukken en moeten bijdragen aan de regionale stabiliteit. Dit is van cruciaal belang, want dan kunnen Servië en Kosovo vorderingen maken op hun respectieve Europese trajecten. De Raad spreekt opnieuw zijn sterke verwachting uit dat alle eerdere overeenkomsten onverwijld volledig worden nageleefd en uitgevoerd, en dat de partijen zich constructief opstellen om alle bilaterale geschillen op te lossen. De Raad roept beide partijen op zich te onthouden van unilaterale en provocerende handelingen die kunnen leiden tot spanningen en geweld, en van retoriek die niet bevorderlijk is voor de dialoog. De Raad herinnert beide partijen aan hun gedeelde verantwoordelijkheid voor vrede en stabiliteit.
44. De Raad is ermee ingenomen dat Servië zich blijft beijveren voor een aantal **regionale samenwerkings**initiatieven en spoort Servië ertoe aan verder **goede nabuurschaps-betrekkingen** te versterken en bij te dragen aan stabiliteit en verzoening met alle partners in de regio.

TURKIJE

45. De Europese Raad van 24 en 25 juni 2021 heeft gewezen op het strategisch belang van de Europese Unie bij een stabiele en veilige omgeving in het oostelijke Middellandse Zeegebied en bij de ontwikkeling van coöperatieve en wederzijds voordelige betrekkingen met Turkije. De de-escalatie in het oostelijke Middellandse Zeegebied moet worden voortgezet. De EU blijft bereid om met Turkije op een aantal gebieden van gemeenschappelijk belang op een gefaseerde, proportionele en omkeerbare wijze samen te werken, onder voorbehoud van de door de leden van de Europese Raad van 25 maart 2021 en in eerdere conclusies van de Europese Raad gestelde voorwaarden.

In het licht van de recente toename van de spanningen herinnert de Raad eraan dat de Europese Raad van 23 en 24 juni 2022 zijn diepe bezorgdheid uitte over herhaalde acties en verklaringen van Turkije en daarbij opmerkte dat Turkije de soevereiniteit en territoriale integriteit van alle EU-lidstaten moet eerbiedigen. De Europese Raad verklaarde, onder verwijzing naar zijn eerdere conclusies en de verklaring van 25 maart 2021, dat hij verwacht dat Turkije het internationaal recht volledig in acht neemt, de spanningen de-escaleert in het belang van de regionale stabiliteit in het oostelijk Middellandse Zeegebied, en op duurzame wijze betrekkingen van goed nabuurschap bevordert.

46. Alle relevante conclusies van de Europese Raad indachtig, hecht de Raad onverminderd aan een open en openhartige dialoog, het aanpakken van gemeenschappelijke problemen en samenwerking op essentiële gebieden van gemeenschappelijk belang, zoals migratie, terrorismebestrijding, volksgezondheid, klimaat en regionale kwesties. De Raad neemt nota van de voortzetting van de dialogen op hoog niveau tussen de EU en Turkije over een aantal van deze kwesties.

47. De Raad prijst Turkije voor de voortdurende grote inspanningen die het levert bij de opvang en het lenigen van de noden van bijna vier miljoen vluchtelingen. De voortgezette EU-bijstand aan vluchtelingen en gastgemeenschappen is tijdig gewaarborgd. De **Verklaring EU-Turkije** van 2016 blijft resultaten opleveren. De Raad herinnert eraan dat de Europese Raad van 21 en 22 oktober 2021 Turkije heeft opgeroepen de Verklaring EU-Turkije op integrale en niet-discriminerende wijze uit te voeren, ook ten aanzien van de Republiek Cyprus. Doeltreffend grensbeheer, het voorkomen van irreguliere aankomsten en de hervatting van de terugkeer blijven prioriteit hebben, overeenkomstig het internationaal recht en het EU-recht. De integrale en daadwerkelijke uitvoering van de overnameovereenkomst tussen de EU en Turkije en samenwerking met alle EU-lidstaten op het gebied van justitie en binnenlandse zaken blijven van essentieel belang. De Raad benadrukt dat Turkije zich moet aansluiten bij het visumbeleid van de EU.

48. De Raad spreekt nogmaals zijn ernstige bezorgdheid uit over de verdere en uiterst zorgwekkende achteruitgang op het gebied van de **democratie, de rechtsstaat en de grondrechten**.

Het systemische gebrek aan onafhankelijkheid van en de ongepaste druk op de rechterlijke macht blijven een bron van ernstige zorg, evenals de huidige beperkingen, detenties, inhechtenisnemingen en andere maatregelen tegen journalisten, wetenschappers, leden van politieke partijen, onder wie parlementsleden, alsook tegen advocaten, mensenrechten-verdedigers, gebruikers van sociale media en anderen die hun grondrechten en fundamentele vrijheden uitoefenen. De Raad vreest dat de onlangs aangenomen wet inzake desinformatie de vrijheid van meningsuiting en de onafhankelijke media in Turkije nog verder zou kunnen inperken.

De Raad benadrukt hoe belangrijk het is dat de wettigheid en de integriteit van het verkiezingsproces in acht worden genomen, met name tegen de achtergrond van de talrijke arrestaties, ontslagen en vervangingen van democratisch verkozen burgemeesters en het aanpakken van oppositiepartijen en hun leden.

De Raad herhaalt zijn oproep aan Turkije om de negatieve tendensen op al deze gebieden dringend om te buigen en de vele ernstige tekortkomingen die worden geconstateerd in het verslag van de Commissie, op geloofwaardige wijze aan te pakken in overeenstemming met de internationale toezeggingen van Turkije.

Turkije moet ook intensiever samenwerken met de Raad van Europa en diens bevoegde organen en instellingen, hun belangrijke aanbevelingen opvolgen, onverkort uitvoering geven aan het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en andere internationale mensenrechteninstrumenten waarbij Turkije partij is, en alle arresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens ten uitvoer leggen overeenkomstig artikel 46 van het EVRM. Het feit dat Turkije nog steeds geen uitvoering geeft aan de uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens doet ernstige vragen rijzen over de toezeggingen van Turkije ten aanzien van de rechtsstaat, de eerbiediging van de grondrechten en zijn internationale verplichtingen.

49. Wat **economische hervormingen** betreft, neemt de Raad nota van de ernstige bezorgdheid die blijft bestaan over de werking van de markteconomie van het land. Tekortkomingen op het gebied van de institutionele en beleidscoördinatie hebben de geloofwaardigheid en doeltreffendheid van het optreden van de autoriteiten ondermijnd en de onevenwichtigheden zijn aanzienlijk toegenomen, met als gevolg instabiliteit van de financiële markten, stijgende inflatie, een verzwakte lira en meer armoede. De onafhankelijkheid van regulerende instanties, met name de Centrale Bank, is van bijzonder belang.

Voorts wijst de Raad erop dat Turkije zijn verplichtingen met betrekking tot de uitvoering van de **douane-unie EU-Turkije** moet nakomen en ervoor moet zorgen dat deze op alle lidstaten doeltreffend wordt toegepast. De Raad betreurt het dat Turkije voortdurend en in hoge mate afwijkt van zijn verplichtingen in het kader van de douane-unie EU-Turkije, en herinnert eraan dat handels- of soortgelijke belemmeringen die hiermee in strijd zijn, onverwijld moeten worden weggewerkt.

50. De Raad prijst Turkije voor zijn constructieve rol bij het faciliteren van de uitvoer van Oekraïens graan.
51. De Raad betreurt het echter ten diepste dat Turkije zich niet heeft aangesloten bij de EU-sancties tegen Rusland. De Raad benadrukt zijn hoge verwachting dat Turkije met de hoogste prioriteit zorgt voor een versnelde afstemming op de standpunten van het **gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid** en de beperkende maatregelen van de EU. De Raad herhaalt dat het van het grootste belang is te voorkomen dat de in reactie op de Russische aanvalsoorlog tegen Oekraïne genomen beperkende maatregelen van de EU worden omzeild. In dit verband verwacht de Raad van Turkije dat het zorgt voor volledige naleving van die beperkende maatregelen, en dat het met name rekening houdt met het vrije verkeer van producten, waaronder goederen voor tweërlei gebruik, binnen de douane-unie EU-Turkije.

De Raad neemt er met ernstige bezorgdheid nota van dat het buitenlands beleid van Turkije steeds meer botst met de EU-prioriteiten in het kader van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid, onder meer wat betreft Syrië, Libië en operatie IRINI. In overeenstemming met het gedeelde belang van de EU en Turkije bij vrede en stabiliteit in de regio, verwacht de Raad dat Turkije en alle actoren een positieve bijdrage leveren aan de oplossing van regionale crises.

De Raad herinnert aan zijn standpunt over de toetreding van lidstaten tot internationale organisaties.

52. De Raad blijft van Turkije verwachten dat het zich ondubbelzinnig inzet voor **goede nabuurschapsbetrekkingen**, de eerbiediging van internationale overeenkomsten en de vreedzame regeling van geschillen, waarbij het zich indien nodig kan wenden tot het Internationaal Gerechtshof.

Zoals gesteld in zijn conclusies van 11 december 2006, 26 juni 2018 en 18 juni 2019, die vervolgens door de Europese Raad zijn bekrachtigd, evenals in de verklaring van 21 september 2005, roept de Raad Turkije op zijn verplichtingen uit hoofde van het onderhandelingskader na te komen, met inbegrip van de integrale en niet-discriminerende uitvoering ten aanzien van alle lidstaten van het aanvullend protocol bij de associatie-overeenkomst. De Raad herhaalt dat erkenning van alle lidstaten essentieel is. Turkije moet alle dreigingen en acties stopzetten die de goede nabuurschapsbetrekkingen schaden, zijn betrekkingen met de Republiek Cyprus normaliseren en de soevereiniteit van alle EU-lidstaten over hun territoriale zee en luchtruim evenals al hun soevereine rechten, waaronder het recht op de exploratie en exploitatie van natuurlijke hulpbronnen, eerbiedigen overeenkomstig het EU-recht en het internationaal recht, met inbegrip van het Verdrag van de Verenigde Naties inzake het recht van de zee.

53. Onder verwijzing naar voorgaande conclusies van de Europese Raad blijft de EU zich ten volle inzetten voor een integrale regeling van de **kwestie-Cyprus**. Zij herinnert eraan dat het van cruciaal belang blijft dat Turkije zich in dit verband inzet voor en bijdraagt aan een vreedzame oplossing, inclusief de externe aspecten ervan, binnen het VN-kader, die berust op een federatie van twee gemeenschappen en twee zones met politieke gelijkwaardigheid, overeenkomstig alle desbetreffende resoluties van de VN-Veiligheidsraad en conform de beginselen waarop de EU is gegrondvest en het acquis van de EU. De EU zal een actieve rol blijven spelen bij de ondersteuning van het proces. De Raad roept Turkije op zich te onthouden van acties die in strijd zijn met de Resoluties 541 en 550 van de VN-Veiligheidsraad.

De Raad veroordeelt de aanhoudende unilaterale acties van Turkije met betrekking tot **Varosha**, die haaks staan op de resoluties van de VN-Veiligheidsraad, en herinnert aan het belang van de status van Varosha en aan de noodzaak van de volledige naleving van de resoluties van de VN-Veiligheidsraad, met name de Resoluties 550, 789 en 1251. De Raad roept op tot onmiddellijke stopzetting van die acties en tot het terugdraaien van alle stappen die sinds oktober 2020 zijn ondernomen met betrekking tot Varosha. De Raad herinnert in dit verband aan de conclusies van de Europese Raad van juni 2021.

54. De Raad stelt tot zijn spijt vast dat Turkije zich van de Europese Unie blijft verwijderen, en herinnert aan zijn eerdere conclusie dat de toetredingsonderhandelingen met Turkije daarom feitelijk tot stilstand zijn gekomen en dat geen verdere hoofdstukken in aanmerking komen om te worden geopend of gesloten.

NOORD-MACEDONIË

55. Herinnerend aan de conclusies van de Raad van 18 juli 2022 is de Raad ingenomen met de eerste intergouvernementele conferentie met Noord-Macedonië van 19 juli 2022: dit is een duidelijke erkenning van de vorderingen die Noord-Macedonië heeft gemaakt met de hervormingsagenda van de EU en het boeken van tastbare en duurzame resultaten.
56. De Raad is er tevens mee ingenomen dat de Commissie reeds vorderingen heeft gemaakt met de uitvoering van het analytisch onderzoek van het EU-acquis (**screening**) en ziet uit naar de voltooiing van dit proces.
57. Tegen de achtergrond van de lokale verkiezingen van oktober 2021, herinnert de Raad eraan dat de **kieswetgeving** integraal moet worden herzien en dat het belangrijk is dat de autoriteiten gevolg blijven geven aan de openstaande aanbevelingen van het ODIHR van de OVSE en van de Commissie van Venetië.

58. De Raad is ingenomen met een aantal vorderingen die zijn gemaakt op een aantal **fundamentele gebieden** en in het bijzonder op het gebied van de **rechtsstaat**, waaronder bestrijding van corruptie en georganiseerde misdaad; meer inspanningen zijn echter noodzakelijk. De Raad is tevens ingenomen met de toezegging van de regering om de uitvoering van EU-gerelateerde hervormingen voort te zetten en te versnellen. De duurzaamheid van deze structurele hervormingen is een proces op lange termijn, waarvoor voortdurende betrokkenheid van zowel de regering als de oppositie vereist is. In dit verband moedigt de Raad alle partijen in het parlement aan constructief te blijven samenwerken en een partijoverschrijdende consensus te bereiken, en zich daarbij vooral te richten op concrete stappen in het onderhandelingsproces en het huidige hervormingsmomentum. De Raad benadrukt het belang van transparantie in beleidsvorming, inclusiviteit van raadplegingsprocessen en doeltreffende communicatie over het onderhandelingsproces.
59. Op het gebied van de **rechterlijke macht** is de Raad verheugd dat er enige vooruitgang is geboekt door de gestage uitvoering van de strategie voor justitiële hervorming. Om de onafhankelijkheid, professionaliteit en onpartijdigheid van het gerechtelijk apparaat te waarborgen, zijn blijvende inspanningen nodig op basis van de reeds gemaakte vorderingen. De Raad neemt nota van de aanhoudende inspanningen om corruptie en georganiseerde misdaad te bestrijden, ook in zaken op hoog niveau. De Raad benadrukt dat het geactualiseerde actieplan inzake de strategie voor justitiële hervorming systematisch moet worden uitgevoerd en er meer werk moet worden gemaakt van de uitvoering van de personeelsstrategieën voor de rechterlijke macht en het openbaar ministerie. De Raad benadrukt hoe belangrijk het is dat de betrokken instellingen gevolg geven aan de aanbevelingen van de Staatscommissie voor de preventie van corruptie, die haar werkzaamheden proactief heeft voortgezet en verscheidene zaken heeft ingeleid, onder meer tegen hoge ambtenaren.
- De Raad roept Noord-Macedonië op zich te blijven inspannen om de **grondrechten, de mediavrijheid en de vrijheid van meningsuiting** te versterken.
60. De Raad neemt er nota van dat er op het gebied van de **hervorming van het openbaar bestuur** enige vooruitgang is geboekt. Eerbiediging van de beginselen van transparantie, verdienste en evenredige vertegenwoordiging blijft van essentieel belang.

61. Het land heeft zijn **inlichtingen- en veiligheidsdiensten** uitgebreid hervormd. De Raad herhaalt dat de capaciteit voor parlementair toezicht op de inlichtingendiensten moet worden versterkt.
62. Het verheugt de Raad dat Noord-Macedonië een actieve en constructieve rol blijft spelen bij het beheer van gemengde **migratiestromen** door doeltreffend samen te werken met buurlanden en EU-lidstaten. De Raad benadrukt dat Noord-Macedonië zijn toezegging dat het zich zal aansluiten bij het visumbeleid van de EU, moet nakomen.

De Raad is ingenomen met de ondertekening van de statusovereenkomst inzake de Europese Grens- en kustwacht tussen de EU en Noord-Macedonië.

63. Wat **economische hervormingen** betreft, moedigt de Raad Noord-Macedonië aan zich te blijven inspannen om verder aan de eisen van de interne markt van de EU te voldoen en het hoofd te bieden aan de concurrentiedruk en de marktkrachten binnen de Unie.
64. De Raad is ingenomen met het feit dat de volkstelling van 2021 inmiddels is afgerond en neemt nota van de resultaten.
65. **Goede nabuurschapsbetrekkingen en regionale samenwerking** blijven essentiële elementen van zowel het uitbreidingsproces als het stabilisatie- en associatieproces. De Raad herinnert eraan hoe belangrijk het is tastbare resultaten te bereiken en te goeder trouw bilaterale overeenkomsten uit te voeren, waaronder de Overeenkomst van Prespa met Griekenland en het Verdrag inzake vriendschap, goed nabuurschap en samenwerking met Bulgarije.
66. De Raad prijst Noord-Macedonië nadrukkelijk voor zijn consequente medewerking rond kwesties van buitenlands beleid, en voor zijn volledige afstemming op het **gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid van de EU**, inclusief de beperkende maatregelen van de EU – een sterk signaal van Noord-Macedonië's strategische gehechtheid aan zijn EU-traject. Ook is hij verheugd dat Noord-Macedonië actief blijft deelnemen aan missies en operaties van de EU in het kader van het **gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid**.

ALBANIË

67. De Raad is ingenomen met de eerste intergouvernementele conferentie met Albanië van 19 juli 2022: dit is een duidelijke erkenning van de vorderingen die Albanië heeft gemaakt met de hervormingsagenda van de EU en het boeken van tastbare en duurzame resultaten op het gebied van hervormingen.
68. De Raad is er tevens mee ingenomen dat de Commissie reeds vorderingen heeft gemaakt met de uitvoering van het analytisch onderzoek van het EU-acquis (**screening**) en ziet uit naar de voltooiing van dit proces.
69. Tegen de achtergrond van de parlements**verkiezingen** van april 2021, onderstreept de Raad dat het belangrijk is dat de autoriteiten gevolg blijven geven aan de openstaande aanbevelingen van het ODIHR van de OVSE en van de Commissie van Venetië. De Raad herinnert eraan dat inclusieve en constructieve politieke dialoog in het land van cruciaal belang blijft om verder te bouwen op het hervormingsmomentum. De Raad benadrukt het belang van transparantie in beleidsvorming, inclusiviteit van raadplegingsprocessen en doeltreffende communicatie over het onderhandelingsproces.
70. De Raad is verheugd dat Albanië vorderingen heeft gemaakt op een aantal **fundamentele gebieden** en in het bijzonder op het gebied van de **rechtsstaat**, met name door de uitvoering van de alomvattende justitiële hervorming, waarmee gestaag vooruitgang is geboekt, en door de intensivering van de bestrijding van corruptie en georganiseerde misdaad. De rechter van de gespecialiseerde structuur voor de bestrijding van corruptie en georganiseerde misdaad heeft verschillende belangrijke eindbeslissingen genomen over hooggeplaatste ambtenaren. Meer inspanningen zijn nodig voordat er sprake kan zijn van een solide staat van dienst wat betreft de bestrijding van corruptie en georganiseerde misdaad, ook op hoog niveau. De uitvoering van definitieve rechterlijke uitspraken blijft van essentieel belang. Het actieplan om gevolg te geven aan de aanbevelingen van de Financiële-actiegroep moet verder worden uitgevoerd.

De Raad roept Albanië op af te zien van de invoering van regelingen of maatregelen zoals belastingamnestiewetgeving die de afstemming op het acquis of het beleid van de EU, met inbegrip van EU-procedures en -maatregelen ter voorkoming van witwassen en terrorisme-financiering, in gevaar zouden kunnen brengen of ondermijnen.

71. De Raad is verheugd dat het **doorlichtings**proces gestaag is voortgezet en tastbare resultaten heeft opgeleverd. De Raad is ingenomen met de partijoverschrijdende instemming met de in de tijd beperkte verlenging van het grondwettelijke mandaat van de doorlichtingsorganen en moedigt de autoriteiten aan ervoor te zorgen dat het proces zo spoedig en ordelijk mogelijk wordt voltooid. De Raad is verheugd met de herstelde werking van het Hooggerechtshof en het Grondwettelijk Hof.
72. Wat de **grondrechten** betreft, roept de Raad op tot extra inspanningen met het oog op een alomvattende hervorming van de landsector en de consolidering van de eigendomsrechten op een transparante manier, ook door overleg te plegen met alle relevante belanghebbenden, onder meer door gevallen van vervalsing van documenten aan te pakken en snel vorderingen te maken met het registratie- en compensatieproces. Nu de wet op de volkstelling is aangenomen, ziet de Raad uit naar een soepel en volledig transparant verloop van de volkstelling, in overeenstemming met de internationale normen. De Raad is tevens ingenomen met de vaststelling van afgeleide wetgeving inzake minderheden en blijft er bij Albanië op aandringen de resterende rechtsvoorschriften in verband met de kaderwet van 2017 inzake de bescherming van nationale minderheden, in overeenstemming met de Europese normen en met de betrokkenheid van alle relevante belanghebbenden, snel goed te keuren en in te voeren.

Voorts blijft de Raad Albanië oproepen tastbare vorderingen te maken op het gebied van de **vrijheid van meningsuiting**. De Raad herhaalt hoe belangrijk het is ervoor te zorgen dat – mocht het parlement de wet verder in behandeling nemen – alle eventuele wijzigingen in de mediawet in overeenstemming zijn met de aanbevelingen van de Commissie van Venetië en met de internationale normen.

73. De Raad merkt op dat beperkte vooruitgang is geboekt met de hervorming van het **openbaar bestuur**, en moedigt Albanië aan de inspanningen op dit gebied vastberaden voort te zetten. De coördinatie binnen het openbaar bestuur moet worden verbeterd, met name met het oog op de integratie van de beleidsplannings- en begrotingsprocessen. Het oprichten van nieuwe agentschappen moet een inclusief proces zijn, en de agentschappen zelf moeten aan controlemechanismen onderworpen zijn.

74. Op het gebied van **migratie** is het rechtskader van Albanië grotendeels in overeenstemming met het EU-acquis; een update is echter nodig. Het totale aantal ongegronde asielaanvragen van Albanese onderdanen in de EU is in 2021 aanzienlijk gestegen. Dit moet nauwlettend worden opgevolgd en aangepakt door de Albanese autoriteiten. De Raad benadrukt dat Albanië zijn toezegging dat het zich zal aansluiten bij het **visumbeleid van de EU**, moet nakomen.
75. Wat **economische hervormingen** betreft, moedigt de Raad Albanië aan zich te blijven inspannen om verder aan de eisen van de interne markt van de EU te voldoen en het hoofd te bieden aan de concurrentiedruk en de marktkrachten binnen de Unie.
76. Het verheugt de Raad dat Albanië zich constructief blijft inzetten voor **regionale samenwerking**. De Raad is er ook mee ingenomen dat Albanië de dialoog met het oog op **goede nabuurschapsbetrekkingen**, die van essentieel belang blijven, heeft voortgezet.
77. De Raad prijst Albanië nadrukkelijk voor zijn consequente medewerking rond kwesties van buitenlands beleid, en met name voor zijn volledige afstemming op het **gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid van de EU**, inclusief de beperkende maatregelen van de EU – een sterk signaal van Albanië's strategische gehechtheid aan zijn EU-traject. Hij is ook verheugd dat Albanië actief blijft deelnemen aan EU-missies en -operaties in het kader van het **gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid**. De Raad prijst de actieve inzet van Albanië als niet-permanent lid van de VN-Veiligheidsraad bij het bevorderen en verdedigen van een op regels gebaseerde internationale orde.

STABILISATIE- EN ASSOCIATIEPROCES

BOSNIË EN HERZEGOVINA

78. In aansluiting op de conclusies van de Europese Raad van 23-24 juni 2022 en in het licht van de daaropvolgende aanbeveling van de Commissie van 12 oktober 2022 beveelt de Raad aan om aan Bosnië en Herzegovina de status van kandidaat-lidstaat te verlenen, onder voorbehoud van bevestiging door de Europese Raad en op voorwaarde dat de in de aanbeveling van de Raad genoemde stappen worden gezet om de rechtsstaat, de bestrijding van corruptie en georganiseerde criminaliteit, het migratiebeheer en de grondrechten te versterken. De Raad ziet uit naar bevestiging van dit besluit door de Europese Raad in december. In de huidige geopolitieke context onderstreept de Raad dat het land dringend vooruitgang moet boeken op zijn EU-traject, met name door het vervullen van alle 14 kernprioriteiten voor het openen van de toetredingsonderhandelingen die zijn uiteengezet in het door de Raad in 2019 gesteunde advies van de Commissie betreffende het verzoek van Bosnië en Herzegovina om toetreding tot de EU. De Raad roept tevens alle politiek leiders in Bosnië en Herzegovina op snel uitvoering te geven aan de toezeggingen in het akkoord van 12 juni 2022, en met spoed de hervorming van de grondwet en de kieswet af te ronden, overeenkomstig de kernprioriteiten.
79. De Raad is verheugd dat er op 2 oktober 2022 algemene **verkiezingen** zijn gehouden in Bosnië en Herzegovina. Volgens de voorlopige bevindingen en conclusies van de verkiezingswaarnemingsmissie van het OVSE/ODIHR waren de verkiezingen over het algemeen competitief en goed georganiseerd, maar werden ze ook gekenmerkt door wantrouwen in overheidsinstanties en etnische verdeeldheid zaaiende retoriek. Garanderen dat verkiezingen worden georganiseerd in overeenstemming met de Europese normen is een van de kernprioriteiten uit het advies van de Commissie. De EU verwacht dat er snel functionerende wetgevende lichamen en regeringen worden opgezet op staats-, entiteits- en kantonnaal niveau, zodat het land zich kan concentreren op de hervormingen die nodig zijn op het EU-traject.
80. De Raad herhaalt voorts dat hij zonder voorbehoud het EU-perspectief voor Bosnië en Herzegovina als één verenigd en soeverein land toegedaan is.

81. De Raad dringt er bij alle politieke actoren in Bosnië en Herzegovina op aan zich te onthouden van provocerende en verdeeldheid zaaiende retoriek en handelingen, waaronder het in twijfel trekken van de soevereiniteit, eenheid en territoriale integriteit van het land, te stoppen met de verheerlijking van veroordeelde oorlogsmisdadigers, en verzoening actief te bevorderen.
82. De Raad merkt bezorgd op dat er over het algemeen beperkte vooruitgang is geboekt met de **hervormingen**, maar is ingenomen met de recente stappen die zijn genomen, waaronder: de wijzigingen in de wetgeving inzake overheidsopdrachten, de vaststelling van een uitgebreide strategie voor het beheer van de overheidsfinanciën op elk bestuurlijk niveau, de benoeming van vier rechters voor vacante zetels in het Grondwettelijk Hof van de Federatie van Bosnië en Herzegovina, de ratificering van verschillende overeenkomsten, onder meer betreffende de programma's Horizon Europa en Creatief Europa en het Uniemechanisme voor civiele bescherming, de gemaakte vorderingen bij de operationalisering van de samenwerking met Europol en de vaststelling van een strategie voor terrorismebestrijding.
83. Wat betreft de institutionele mechanismen die door de vredesovereenkomst van Dayton/Parijs werden ingevoerd, moet Bosnië en Herzegovina verdere constitutionele en electorale hervormingen doorvoeren om de gelijkheid en non-discriminatie van alle burgers te verzekeren, onder meer door de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in de zaak Sejdić-Finci toe te passen. De Raad roept nogmaals op tot een inclusief proces van beperkte constitutionele en electorale hervormingen, via een echte dialoog en in overeenstemming met de Europese normen, teneinde alle vormen van ongelijkheid en discriminatie in het verkiezingsproces uit te bannen. De Raad onderstreept dat er geen enkele wetgevende of politieke stap mag worden ondernomen die de uitvoering van de Sejdić-Finci-uitspraak en daarmee verband houdende arresten van het EHRM zou bemoeilijken of de verdeeldheid verder zou vergroten.
84. De Raad is bezorgd over het gebrek aan vooruitgang, maar moedigt Bosnië en Herzegovina verder aan werk te maken van de hervormingen ter verbetering van het wetgevende en institutionele kader van het land om te voldoen aan de vereisten van het EU-lidmaatschap, onder meer door een nationaal programma voor de overname van het EU-acquis op te stellen en aan te nemen.

85. De Raad is ingenomen met de wijzigingen in de wetgeving inzake overheidsopdrachten, maar toont zich bezorgd over het feit dat er geen verdere vooruitgang is geboekt met de kernprioriteiten van het advies, noch met de bevindingen van het deskundigenverslag over rechtsstatelijke kwesties. De Raad benadrukt dat de autoriteiten de **rechtsstaat** moeten versterken en doortastende maatregelen moeten nemen om de preventie en bestrijding van corruptie en georganiseerde criminaliteit te versterken. Daartoe dringt de Raad er bij Bosnië en Herzegovina op aan de integriteitsbepalingen in de wet inzake de Hoge Raad voor Justitie en Rechtsvervolging te wijzigen en zijn wetgeving inzake belangenverstrengeling af te stemmen op Europese normen. De Raad herinnert er tevens aan dat Bosnië en Herzegovina een nieuwe wet inzake de Hoge Raad voor Justitie en Rechtsvervolging en de wet inzake de rechtbanken van Bosnië en Herzegovina moet aannemen. De uitspraken van het Grondwettelijk Hof moeten volledig worden geëerbiedigd.
86. Het stemt de Raad tevreden dat het wetgevend en institutioneel kader inzake **grondrechten** grotendeels is vastgesteld en dat er actieplannen zijn aangenomen voor de sociale integratie van Roma en voor de rechten van LHBTI's. De Raad roept Bosnië en Herzegovina op zijn hervormingsinspanningen aanzienlijk op te voeren wat betreft de mensenrechten, gendergelijkheid en non-discriminatie, met name door een nationaal preventiemechanisme in te stellen tegen foltering en mishandeling.
87. De Raad betreurt dat er niet genoeg vooruitgang is geboekt als het gaat om **vrijheid van meningsuiting** en de media en de veiligheid van journalisten, en spoort Bosnië en Herzegovina aan bedreigingen en geweld tegen journalisten en werknemers in de media op passende wijze gerechtelijk op te volgen.
88. De Raad verwacht van Bosnië en Herzegovina dat het belangrijke stappen zet voor de **hervorming van het openbaar bestuur** door te zorgen voor een professioneel en gedepolitiseerd ambtelijk apparaat en een gecoördineerde landelijke aanpak van het beleid.
89. De Raad is ingenomen met de positieve stappen die door Bosnië en Herzegovina zijn gezet om het beheer en de coördinatie van **migratie** en zijn asielstelsel te verbeteren, en spoort het land aan doortastend te blijven optreden om de migratieproblematiek succesvol aan te pakken. In dit verband neemt de Raad er met voldoening nota van dat de ministerraad een wetgevingsvoorstel over grenscontrole heeft aangenomen, en moedigt hij Bosnië en Herzegovina aan om een strategie en actieplan vast te stellen inzake migratie, de afstemming op het visumbeleid van de EU te verbeteren, zijn grensbeheer te versterken en een statusovereenkomst met de EU inzake Frontex te sluiten.

90. Wat de **economische hervormingen** betreft is de Raad bezorgd dat het land zich nog steeds in een vroeg stadium bevindt wat betreft de totstandbrenging van een functionerende markteconomie en zijn capaciteit om de concurrentiedruk en de marktkrachten in de EU het hoofd te bieden. De Raad herinnert eraan dat de bepalingen van de stabilisatie- en associatieovereenkomst (SAO) moeten worden nageleefd en dat de SAO-organen geregeld moeten samenkomen.
91. De Raad moedigt Bosnië en Herzegovina aan actief te blijven ijveren voor **regionale samenwerking en goede nabuurschapsbetrekkingen**.
92. De Raad is ingenomen met de aanzienlijk verbeterde afstemming van Bosnië en Herzegovina op het **gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid van de EU**, wat een signaal is van zijn gehechtheid aan het EU-traject. De Raad roept Bosnië en Herzegovina op het tempo waarin het zich aansluit bij de beperkende maatregelen verder te verbeteren en ervoor te zorgen dat deze maatregelen volledig worden uitgevoerd.
93. De Raad is tevreden met de verlenging van het mandaat van EUFOR Althea, die de autoriteiten in Bosnië en Herzegovina blijft ondersteunen bij het handhaven van een veilige omgeving voor alle burgers.
94. De Raad wijst nogmaals op het belang van voortgezette samenwerking tussen internationale actoren en spreekt zijn steun uit voor de werkzaamheden van de hoge vertegenwoordiger en zijn bureau om de "5+2-agenda" uit te voeren.

KOSOVO

95. De Raad is ingenomen met Kosovo's blijvende gehechtheid aan zijn Europees traject en wijst opnieuw op het belang van verdere uitvoering van de **stabilisatie- en associatie-overeenkomst** tussen de EU en Kosovo.
96. De Raad is verheugd dat Kosovo verdere stappen heeft gezet om de democratie en de rechtsstaat, de algemene rechtsbedeling, de strijd tegen corruptie en terrorisme en de preventie van gewelddadig extremisme te versterken. De Raad roept Kosovo op de strijd tegen georganiseerde criminaliteit verder op te voeren. Wat de rechterlijke macht betreft roept de Raad Kosovo op bestaande instrumenten om de integriteit, onafhankelijkheid en doeltreffendheid van zijn rechtsstelsel te waarborgen, beter ten uitvoer te leggen, onder meer door de nodige wetwijzigingen, en is de Raad ingenomen met de toezegging van de regering om de aanbevelingen van de Commissie van Venetië op te volgen en samen te werken met de EU. Kosovo moet zijn openbaar bestuur verder hervormen en meer inspanningen leveren voor een professioneel, verantwoordingsplichtig en burgergericht ambtelijk apparaat, in lijn met Europese en internationale normen.
97. De Raad roept Kosovo op vóór de volgende verkiezingen in 2025 de terugkerende tekortkomingen in het **verkiezingsproces** aan te pakken en de daarmee verband houdende aanbevelingen van de verkiezingswaarnemingsmissies van de EU op te volgen. De Raad is in dit verband verheugd dat het parlement een ad-hoccommissie met daarin meerdere partijen heeft ingesteld om aan deze hervormingen te werken. De Raad moedigt alle politieke partijen aan samen te werken om de wetgevende en toezichthoudende rol van het parlement verder te versterken, en voorrang te geven aan belangrijke wetgeving, met name voor EU-gerelateerde hervormingen, waarvoor steun van meerdere partijen moet worden gezocht.
98. Het stemt de Raad tevreden dat Kosovo de Russische aanvalsoorlog tegen Oekraïne krachtig heeft veroordeeld, een duidelijke geostrategische koers volgt en zich vrijwillig heeft aangesloten bij de beperkende maatregelen van de EU, met name die tegen Rusland en Belarus, en deze blijft uitvoeren.

99. De Raad merkt op dat de **economie** van Kosovo na de pandemie een sterke opleving liet zien, maar dat de groeivoorzichten in 2022 tegenvallen. De huidige mondiale economische uitdagingen maken duidelijk dat Kosovo moet blijven werken aan bepaalde reeds lang bestaande structurele problemen, met name in verband met energiezekerheid, maar ook kwesties zoals het gebrek aan economische diversificatie, de afhankelijkheid van externe geldstromen en de wijdverbreide informele economie, en problematiek op het gebied van de rechtsstaat, zoals corruptie.
100. De Raad roept Kosovo op snel met een ambitieuze en toekomstgerichte energiestrategie te komen, en het aandeel van hernieuwbare bronnen in zijn energiemix te vergroten. Kosovo moet zich blijven inzetten om zijn voorzieningszekerheid te waarborgen, zijn energiebronnen te diversifiëren en de werking van zijn interne energiemarkt, alsook de energienetwerken en -efficiëntie, te verbeteren.
101. De Raad steunt de **visumliberalisering** voor Kosovo en erkent het belang ervan voor de burgers van Kosovo. De Raad ziet uit naar snelle en succesvolle onderhandelingen met het Europees Parlement over de noodzakelijke wijzigingen van Verordening (EU) 2018/1806.
102. De Raad moedigt Kosovo aan extra inspanningen te leveren om zijn rechtskader inzake **grondrechten** volledig uit te voeren, in overeenstemming met de Europese normen, en coördinatie en toezicht ter zake te verbeteren. Er moet met name meer worden ingezet op de volledige bescherming van cultureel en religieus erfgoed, op de bescherming van de rechten van personen uit minderheidsgemeenschappen, zoals de Roma en Ashkali, ontheemden, LGBTI-persoon, evenals op gendergelijkheid in de praktijk. De bestaande mensenrechten-mechanismen moeten verder worden versterkt.

103. Wat de door de EU gefaciliteerde **dialogoog** betreft, verheugt het de Raad dat de dialoog is voortgezet, en prijst de Raad de hoge vertegenwoordiger en de SVEU voor de dialoog tussen Belgrado en Pristina en andere regionale kwesties in verband met de Westelijke Balkan, voor hun inzet. De Raad verwacht van Kosovo dat het zich te goeder trouw en in een geest van compromisbereidheid inzet om in het kader van de door de EU gefaciliteerde dialoog zonder verdere vertraging tot een alomvattende, juridisch bindende overeenkomst met Servië te komen over de normalisering van de onderlinge betrekkingen, overeenkomstig het internationaal recht en het EU-acquis. Deze overeenkomst zou een oplossing moeten bieden voor alle onopgeloste vraagstukken en moeten bijdragen aan de regionale stabiliteit. Dit is van cruciaal belang want dan kunnen Kosovo en Servië vorderingen maken op hun Europees traject. De Raad spreekt opnieuw zijn sterke verwachting uit dat alle eerdere overeenkomsten onverwijld volledig worden nageleefd en uitgevoerd, en dat de partijen zich constructief opstellen om alle bilaterale geschillen op te lossen. De Raad roept beide partijen op zich te onthouden van unilaterale en provocerende handelingen die kunnen leiden tot spanningen en geweld, en van retoriek die niet bevorderlijk is voor de dialoog. De Raad herinnert beide partijen aan hun gedeelde verantwoordelijkheid voor vrede en stabiliteit.
104. De Raad wijst opnieuw op het belang van het werk van de Speciale Kamers Kosovo en de Speciale Aanklager, en spreekt opnieuw zijn steun uit voor dit werk. Het is belangrijk dat Kosovo, door zijn volledige medewerking te blijven verlenen aan dit werk, zodat de Speciale Kamers Kosovo en de Speciale Aanklager hun mandaat kunnen vervullen, laat zien dat het gehecht is aan de rechtsstaat en het uitbannen van straffeloosheid.
105. De Raad moedigt Kosovo aan een strategie te ontwikkelen voor overgangsjustitie, met daarin uitgebreid aandacht voor de omgang met het verleden. De Raad wijst erop dat verdere vorderingen moeten worden gemaakt met de dialoog binnen Kosovo.
106. De Raad herinnert aan het belang van nauwe samenwerking tussen Kosovo en de **EULEX**-missie, en andere betrokken internationale actoren.
107. De Raad herinnert tevens aan het belang van regionale samenwerking en **goede nabuurschapsbetrekkingen** en moedigt Kosovo aan actief en constructief deel te nemen aan **regionale samenwerkingsactiviteiten**.